

Методичне забезпечення моніторингу економічної безпеки регіонів

Фімяр С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, фінансів, обліку і аудиту
Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет»

У статті визначаються сутність та види економічної безпеки, роль окремих складових у забезпеченні національної безпеки держави. Обґрунтовано необхідність оцінки динамічних змін стану економічної безпеки держави. Розглянуто підходи до моніторингу економічної безпеки регіонів, встановлено завдання рейтингової оцінки регіонів, наведено пропозиції щодо розроблення системи індикаторів для моніторингу економічної безпеки регіонів.

Ключові слова: регіон, економічна безпека, національна безпека, безпека особистості, ресурсопродуктивність.

Фимяр С.В. МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МОНИТОРИНГА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНОВ

В статье определяются сущность и виды экономической безопасности, роль отдельных составляющих в обеспечении национальной безопасности государства. Обоснована необходимость оценки динамических изменений состояния экономической безопасности государства. Рассмотрены подходы к мониторингу экономической безопасности регионов, установлены задания рейтинговой оценки регионов, приведены предложения по разработке системы индикаторов для мониторинга экономической безопасности регионов.

Ключевые слова: регион, экономическая безопасность, национальная безопасность, безопасность личности, ресурсопродуктивность.

Fimyary S.V. METHODOLOGICAL SUPPORT OF REGIONAL ECONOMIC SECURITY MONITORING

In the article it defined the essence and types of economic security, identified the role of the individual components in ensuring the national security of the country. It substantiates the necessity of evaluation the dynamic changes in the economic security. It considers the approaches to monitoring the economic security at the regional level, established a rating estimation of regions and the system of indicators for monitoring the economic security of the region.

Keywords: region, economic security, national security, personal security, resource productivity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі забезпечення економічної безпеки є гарантією незалежності України, умовою стабілізації та ефективної життєдіяльності суспільства. Проблеми забезпечення економічної безпеки України як умови її відродження привертають увагу політичних діячів, науковців та широких верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розроблення науково-практичних засад вирішення проблем забезпечення економічної безпеки зробили такі вчені, як, зокрема, Л. Абалкін, В. Геєць, Є. Борисенко, С. Глаз'єв, В. Гончаров, В. Загашвілі, А. Ілларіонов, Ю. Корбин, А. Колосов, А. Сухоруков.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій, слід відзначити, що недостатньо опрацьованими залишаються нау-

ково-методичні підходи до її регулювання, зокрема організація моніторингу економічної безпеки регіонів України.

Формування цілей статті (постановка завдання). Завданнями дослідження є визначення складових економічної безпеки на регіональному рівні та обґрунтування методичних інструментів щодо її оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека – складна соціально-економічна категорія, яка визначається економічними, ресурсними, правовими і соціальними чинниками, багатоаспектність цієї проблеми вимагає застосування системного підходу до вивчення проблем економічної безпеки, розроблення та використання методів управління нею. Концепція безпеки сьогодні не тільки досить широко представлена у науковій та навчальній літературі, але й знайшла своє визнання на державному рівні.

Економічна безпека є сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють ефективному динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоздатність на зовнішніх і внутрішніх ринках, що страхує від різного роду погроз і втрат.

Реалізація національних інтересів України здебільшого можлива тільки за умови наявності достатніх економічних можливостей та сталого економічного розвитку, тому економічній безпеці належить визначальне місце в загальній системі національної безпеки.

Під національною безпекою розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави у всіх сферах їх життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек, що забезпечує їх сталий розвиток [1, с. 396]. Це трактування є універсальним і для обґрунтування змісту економічної безпеки національного, регіонального, місцевого рівнів.

Національна безпека має забезпечувати такий стан зовнішнього середовища, який дає змогу підтримувати нормальне функціонування всієї держави, зберігати його суверенітет і територіальну цілісність.

Мета систем, що забезпечують безпеку суспільства і держави, – забезпечення безпеки особистості, що є членом суспільства і громадянином даної держави. Комплексне поняття «безпека» адекватно поняттю «безпека особи», а безпека суспільства і держави – це елементи, що її забезпечують. Тоді поняття безпеки можна розкласти на три основні скла-

дові: фізична безпека особистості, безпека суспільства і безпека держави [2, с. 158].

Безпека особистості складається з її фізичної та духовної безпеки, однак духовна безпека розглядається як забезпечення свобод особистості в загальноприйнятому у світовому співтоваристві сенсі (свобода совісті, вибору, мислення тощо) та забезпечується через безпеку суспільства, яка в процесі своєї еволюції формує і реалізує систему забезпечення особистих свобод з урахуванням взаємодії поточних інтересів конкретної особи та інших членів суспільства для подальшого спільного розвитку.

Економічна безпека держави характеризується сукупністю умов, за яких забезпечуються захист національних економічних інтересів та утримання соціально-економічних параметрів у межах нормативних значень, завдяки чому національна економіка зберігає здатність задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги країни в рамках міжнародного поділу праці.

Категорія економічної безпеки у функціонально-структурному аспекті включає сукупність взаємопов'язаних складників безпеки, основними з яких є макроекономічна, інвестиційна, інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, соціальна, продовольча, демографічна та енергетична безпеки [3].

Виділяють такі види економічної безпеки держави (рис. 1).

Слід зауважити, що для держави (як для суспільства, так і для особистості) не існує

Рис. 1. Види економічної безпеки держави

абсолютної економічної безпеки, тобто стану, коли відсутні будь-які зовнішні і внутрішні загрози національному господарству.

Економічна безпека держави визначається насамперед станом продуктивних сил і соціально-економічних відносин, масштабами використання досягнень науково-технічного прогресу у країні, структурою зовнішньоекономічних зв'язків. У зв'язку з цим можна стверджувати, що матеріальну основу економічної безпеки держави становлять розвинені продуктивні сили, здатні забезпечити розширене відтворення і цивілізоване життя громадян. Економічна безпека держави тісно пов'язана з такими поняттями, як «розвиток економіки» і «стійкість економіки».

Динамічні зміни сучасної економіки, наявність внутрішніх та зовнішніх загроз порушення рівноваги можуть негативно впливати на здатність до забезпечення безпеки, знижуючи конкурентоспроможність держави.

Регіональна система є сукупністю взаємопов'язаних і незбалансованих складових, насамперед, соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалів території, які не завжди пов'язані між собою. Проблема розбалансованості виникає перш за все через переваження інтересів окремих господарських суб'єктів та політико-економічних «еліт» держави, здатних маніпулювати нормативно-правовим полем щодо доступу до національного багатства країни. Адекватно відобразити ситуацію в такій системі у всій повноті її компонентів надзвичайно складно. Ставити і вирішувати це завдання можна тільки за умови залучення особливої системно й концептуально вивіреної методології, а також спеціальних методів оцінки та аналізу, адекватних регіональних ситуацій і проблем як об'єкта діагностики.

Для повноцінної діагностики навіть окремої регіональної проблеми необхідні не тільки залучення масиву специфічної інформації, але й поглиблення в суть і параметри ряду суміжних проблем, проведення внутрішньо-регіональних зіставлень за спеціально побудованою системою показників, визначення аналогів для порівняння в інших регіонах і в країні загалом. Особливим механізмом забезпечення систем порівняння економічної безпеки окремих регіонів на загальнодержавному рівні є моніторинг факторів та загроз економічній безпеці регіонів.

Моніторинг визначається як комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які на основі органі-

зованого спостереження забезпечують систематичний контроль за станом та тенденціями розвитку суспільних процесів. Завданнями моніторингу стану економічної безпеки регіонів є періодичний збір, обробка й аналіз інформації; оцінка та прогнозування соціально-економічних чинників; доведення об'єктивної та достовірної інформації про стан об'єктів безпеки та можливі його відхилення до суб'єктів прийняття управлінських рішень. Результати моніторингу факторів економічної безпеки регіонів є основою для розроблення стратегії економічної безпеки держави та її реалізації через регулювання найбільш важливих соціально-економічних процесів для підтримки стану економіки на безпечному рівні.

З метою моніторингу рівня економічної безпеки регіонів України доцільно використовувати певний набір індикаторів. Найбільш широке застосування мають офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку для макrorівня (розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі) та для регіонального рівня (розроблені Держстатом України). Авторська система показників економічної безпеки та методика їх оцінки представлена А. Сухоруковим [4].

В узагальненому вигляді система показників-індикаторів економічної безпеки включає в себе оцінки ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету; незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам; соціальної стабільності та умов запобігання конфліктам / вирішення конфліктів.

Моніторинг економічної безпеки на регіональному рівні більшістю авторів проводиться за такими елементами, як виробничий потенціал; демографічні процеси; зайнятість населення; рівень життя населення; бюджетна та фінансова сфера; науково-технічний потенціал; навколишнє природне середовище.

На регіональному рівні можуть бути використані й інші показники економічної безпеки: питома вага регіону у ВВП країни; платіжний баланс регіону; сальдо експорту-імпорту, рівень безробіття, соціальна активність населення, криміногенна обстановка, демографічна ситуація в регіоні, інвестиційний клімат. Подібні показники, які отримують кількісне вираження, дають змогу завчасно сигналізувати про небезпеку і вживати заходів щодо її попередження.

Огляд наявних підходів до інтегральної оцінки рівня економічної безпеки держави виявив ряд недоліків як щодо складу індикаторів, так і стосовно методології інтегрального оцінювання. Визначені недоліки значно обмежують можливості їх застосування та обумовлюють доцільність удосконалення методологічних підходів.

На сучасному етапі, на думку автора, замість трудомістких у створенні та підтримці моніторингових систем більш доцільним є застосування систем, побудованих на рейтингових оцінках.

Рейтинг є системою упорядкування у вигляді списку якості об'єктів на основі кількісних та бальних оцінок. На практиці рейтинг є інтегральною багатокритеріальною кількісною величиною. Рейтинг як інструмент оцінки одного об'єкта відносно іншого застосовується у багатьох сферах та напрямках діяльності.

Основним завданням рейтингових оцінок економічної безпеки регіонів є створення зручного інформаційно-довідникового інструментарію для моніторингу процесів та визначення ключових загроз економічній безпеці на регіональному рівні.

Система рейтингової оцінки виконує багато функцій:

- 1) конструктивну (рейтингова оцінка є основою для прийняття рішень);
- 2) координаційну (рейтингова оцінка виступає в ролі інформаційного забезпечення оперативного управління економічною безпекою регіонів);
- 3) контрольну (зміст оцінки може відрізнятися залежно від поставлених цілей);
- 4) аналітичну (рейтингова оцінка може служити інформаційною базою для подальшого аналізу);
- 5) комунікаційну (процедура оцінки є ефективним способом донесення до громадськості інформації про економічну безпеку регіонів та країни загалом);
- 6) стимулюючу (рейтингова оцінка виступає найважливішим засобом мотивації).

Рейтинги економічної безпеки регіонів дадуть змогу надати узагальнену оцінку усіх вищезазначених складових, не створюючи при цьому проблему співставлення різних за характером складових.

Складаючи комплексні рейтинги, важливо враховувати, що число характеристик (параметрів) кожної окремої регіональної ситуації, а також перелік якісних оцінок різних факторів, що визначають стан і розвиток цих ситуацій і проблем, мають великий діапазон.

Рейтинги економічної безпеки регіонів доцільно складати на основі таких джерел інформації:

- 1) статистична звітність регіонального розв'язку;
- 2) звітність державних наглядових органів, зокрема акти перевірок і протоколи порушень, а також дані про накладені штрафи та стягнення;
- 3) аналітичні документи;
- 4) результати соціологічних опитувань.

Існують різні підходи до проектування систем рейтингової оцінки економічної безпеки регіонів. Перевага складання рейтингів економічної безпеки регіонів полягає перш за все у забезпеченні спрощеної та низьковитратної системи моніторингу та оцінки результативності на основі статистичних показників. Результати рейтингів доцільно оприлюднювати через засоби масової інформації.

Найвищий показник рейтингу свідчить про те, що досягнуті результати відповідають кращому світовому досвіду, найгірший показник рейтингу свідчить про відсутність ефективної системи забезпечення економічної безпеки.

Для рейтингової оцінки економічної безпеки регіонів України пропонується виділяти такі три складові, як економічна, соціальна та екологічна.

Економічну складову економічної безпеки регіонів можна охарактеризувати за ефективністю споживання природно-ресурсного потенціалу регіону, які доцільно визначати за показниками ресурсопродуктивності. Велике значення для забезпечення економічної безпеки держави має її техніко-виробнича складова. Під нею розуміється здатність національної економіки країни в разі порушення зовнішньоекономічних зв'язків або внутрішніх соціально-економічних потрясінь оперативно компенсувати їх негативні наслідки, стійко здійснювати розширене відтворення, задовольняти суспільні (зокрема оборонні) потреби. Вона тісно пов'язана як з матеріально-речовими, так і з соціальними факторами виробництва. Соціальну складову економічної безпеки регіонів можна охарактеризувати за показниками доходів на душу населення. Екологічну складову економічної безпеки регіонів характеризують видові показники відносного рівня викидів шкідливих речовин.

Система рейтингової оцінки регіонів спрямована на вирішення основних завдань державної політики щодо забезпечення економічної безпеки, сприятиме формуванню

ефективної системи управління її складовими, що передбачає взаємодію та координацію діяльності органів державної влади.

Серед ключових завдань рейтингу слід виділити:

1) розвиток економічного регулювання і ринкових інструментів забезпечення економічної безпеки;

2) вдосконалення системи державного моніторингу;

3) розвиток міжнародного співробітництва.

Висновки з цього дослідження. Методологія рейтингового оцінювання рівня економічної безпеки регіонів дає змогу:

– оцінити рівень економічної безпеки окремих регіонів як кінцевий результат соціально-економічного розвитку;

– отримати узагальнюючий показник на основі системи індикаторів економічної безпеки;

– здійснити порівняння окремих регіонів за рівнем економічної безпеки;

– визначити найбільш небезпечні з точки зору економічної безпеки території;

– мати уявлення про пріоритетність заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

Таким чином, на сучасному етапі рейтингова оцінка може бути об'єктивним індикатором рівня управління економічною безпекою регіонів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро- та мікрорівні: [монографія] / [О. Черевка, І. Мігус, В. Шпильовий, С. Фімяр та ін.]; за ред. О. Черевка. – Черкаси, 2014. – 442 с.

2. GR- та PR-менеджмент в контексті економічної безпеки: [монографія] / [І. Мігус, В. Шпильовий, С. Фімяр та ін.]; за ред. І. Мігус – Черкаси, 2014. – 376 с.

3. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: [монографія] / [А. Мазаракі, Т. Мельник, А. Бохан, Ю. Головня та ін.]; за заг. ред. А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2010. – 660 с.

4. Сухоруков А. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 13–32.